

Lidia Derfert-Wolf

Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy

Misja wspierania nauki a misja społeczna bibliotek szkół wyższych – relacje i znaczenie w świetle badań funkcjonalności i wpływu

Streszczenie. W artykule przedstawiono cele i zadania wypełniania misji bibliotek szkół wyższych – wspierania nauki i edukacji oraz misji społecznej. Aktywności bibliotek w tym zakresie przeanalizowano w świetle strategii działania bibliotek oraz trendów ich rozwoju. Zaprezentowano modele badania funkcjonalności i wpływu bibliotek oraz przykładowe wskaźniki funkcjonalności dla polskich bibliotek szkół wyższych z projektu Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych (AFBN).

Słowa kluczowe: misja bibliotek uniwersyteckich, wskaźniki wydajności, wpływ bibliotek.

Wprowadzenie

Internet, media społecznościowe, open access, urządzenia mobilne, praca i nauka w grupie, innowacje w nowej przestrzeni bibliotecznej – to tylko kilka wyznaczników zmian bibliotek akademickich, zmian będących rezultatem ewolucji kanałów komunikacyjnych, zachowań odbiorców informacji, jak również przemian w szkolnictwie wyższym. W artykule podejmuję próbę odpowiedzi na pytanie, która z misji biblioteki szkoły wyższej – naukowa czy społeczna – obecnie dominuje, jakie zachodzą między nimi relacje. Analizując problem w świetle obecnych i prognozowanych aktywności bibliotek, nawiązuję do modelu ich oceny, w którym – również zmieniającym się – biblioteki rozpatrywane są nie tylko przez pryzmat posiadanych zasobów i realizowanych procesów, ale również z punktu widzenia użytkowników i decydentów, i widoczne jest, ile biblioteka jest warta oraz jak korzystanie z niej wpływa na różne grupy odbiorców. Ocena oddziaływania jest jednym ze wskazywanych kierunków zmian w bibliotekarstwie, bardzo istotnym przy monitorowaniu wypełniania misji przez biblioteki.

Misje bibliotek szkół wyższych

Analizując obecne misje i zadania bibliotek uczelnianych oraz relacje pomiędzy nimi, należy sprawdzić, czy i jak biblioteki deklarują cele swojego działania. Misja będzie tu rozumiana jako zatwierdzone przez władze sformułowanie celów organizacji i określenie wyboru kierunków rozwoju jej usług oraz produktów (PN-ISO 11620, 2017). Misja jest podstawą procesu planowania strategicznego i wyjaśnia cel istnienia biblioteki oraz kluczowe znaczenie świadczonych przez nią usług. Stanowi też podstawę analiz działalności oraz oceny funkcjonowania biblioteki – powinna zatem określać zakres usług oraz odpowiedzialności, do których można się później odnieść. Odpowiada na pytania: dlaczego biblioteka istnieje? jakie jest jej zadanie? kto jest jej użytkownikiem? jakie są potrzeby użytkowników i jak biblioteka je zaspokaja? (Derfert-Wolf, 2000). Określając misję w przypadku biblioteki szkoły wyższej, trzeba zadać sobie pytania, czego potrzebują pracownicy uczelni i studenci do realizacji procesów badań, kształcenia i nauczania, jak można ulepszyć te procesy w warunkach szybko zmieniających się technologii informacyjnych, jakich absolwentów chcemy kreować. Biblioteka powinna szukać odpowiedzi na te pytania na poziomie instytucji macierzystej, gdyż – jak podkreśla wielu autorów – misja biblioteki musi wynikać z misji uczelni (ACRL, 2011; Gębołyś, 2004; Oakleaf, 2010; Piotrowicz, 2015; Wadas, 2017). Przesłanek formułowania misji biblioteki należy też poszukiwać w bardziej nadrzędnych dokumentach i aktach prawnych dotyczących bibliotek czy szkolnictwa wyższego.

Publikowanie misji w internetowej witrynie bibliotecznej jest pomocne w dotarciu do różnych grup użytkowników (Gębołyś, 2004). Preston Salisbury i Matthew R. Griffis (2014) przeanalizowali pod tym kątem witryny 113 amerykańskich bibliotek akademickich. Okazało się, że 84% bibliotek umieszcza informacje o misji w różnych formach w sieci, ale tylko 3,5% podaje do nich link na stronie głównej. Analiza misji czy informacji ogólnych o bibliotece, dostępnych w internecie, pozwala ogólnie odpowiedzieć na pytanie, jaka rola bibliotek akademickich dominuje – wspierania nauki czy społeczna? Katarzyna Materska (2015) przeanalizowała misje bibliotek uniwersyteckich w Polsce i znalazła w nich tradycyjny „katalog”, zadania naukowe, informacyjne, dydaktyczne, usługowe. Przejrzałam w październiku 2017 roku witryny 22 bibliotek uczelni o profilu technicznym, z których pięć upublicznia w sieci misje, z dominującymi zadaniami wspierania nauki i edukacji (jedna z bibliotek podkreśla wypełnianie misji naukowej i społecznej), a sześć deklaruje wypełnianie zadań naukowych, dydaktycznych, kulturalnych i usługowych. Można zatem uznać, że tradycyjne deklaracje misji biblioteki akademickiej oparte są na wspieraniu nauczania i badań naukowych w instytucji macierzystej.

Aktywności bibliotek szkół wyższych – stan, trendy

Funkcjonowanie bibliotek w ostatnich dwóch dekadach – po okresie intensywnej komputeryzacji oraz dostarczania użytkownikom coraz większej ilości informacji i usług w formie elektronicznej – ukazuje kierunek zmian: biblioteka jako miejsce na zbiory zmienia się w bibliotekę ułatwiającą dostęp do zasobów (*access not collection*). Jednocześnie można obserwować spadek liczby zarejestrowanych czytelników, liczby wypożyczeń oraz liczby odwiedzin biblioteki, spowodowany łatwym dostępem informacji w sieci. Wymusiło to poszukiwanie możliwości przyciągania użytkowników oraz angażowania się w nowe obszary działalności. Dostrzeżono potencjał m.in. w kompetencjach bibliotekarzy oraz doskonale zorganizowanych przestrzeniach bibliotecznych (Gayton, 2008). Dużo aktywniej podejmowano działania promocyjne, kulturotwórcze i wydawnicze. Obecny kierunek zmian to przechodzenie z biblioteki jako miejsca na zbiory w bibliotekę jako miejsce współdziałania społeczności, tworzenia wiedzy, realizacji procesów i w bibliotekę jako tzw. trzecie miejsce, w którym przenikają się wzajemnie ludzie, wiedza i badania (*connection not collection*).

Tendencje w rozwoju bibliotek akademickich są uwarunkowane zmianami w szkolnictwie wyższym, zmianami zachowań i stylu życia użytkowników, zmianami technologicznymi oraz ograniczeniami finansowymi wymuszającymi reorganizację i konieczność dowodzenia wpływu i wartości bibliotek. Warto zatem przyjrzeć się bliżej zmianom w nauce, nauczaniu czy szkolnictwie wyższym oraz deklarowanym w tym obszarze misjom. Wśród najważniejszych kierunków rozwoju nauki Materska (2015) wymienia cyfrową infrastrukturę badawczą, big data, cyfrową komunikację naukową, sieci społeczne w nauce i cyfrową humanistykę. W raporcie *The NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition* omówiono trendy w szkolnictwie wyższym, powiązane z nowymi technologiami, a wśród nich: rosnące wykorzystanie metod mieszanych w nauczaniu (*blended learning*), wspólne nauczanie i uczenie się (interakcja i praca w grupach), nacisk na mierzenie skuteczności uczenia się i postępów w nauce, przeprojektowywanie przestrzeni edukacyjnych, rozwijanie kultury innowacji (np. tworzenie przy uczelniach start-upów), szukanie związków pomiędzy programem nauczania a rynkiem pracy (*NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition*). Przyczyn zmian w szkolnictwie wyższym upatruje się również w innym podejściu do kształcenia i uczenia się, postrzeganym obecnie jako proces współpracy pomiędzy wykładowcami i studentami oraz proces realizowania projektów przez studentów w grupach. Te tendencje mają ogromny wpływ na planowanie przestrzenne bibliotek (Gayton, 2008).

Jak wspomniałam wcześniej, na formułowanie celów bibliotek akademickich powinny mieć też wpływ misje szkolnictwa wyższego. W raporcie *Misja, wizja i cele strategiczne szkolnictwa wyższego w Polsce w perspektywie 2020 roku* za główny cel uważa się realizację zadań w zakresie kształcenia i badań naukowych, a także współdziałanie z otoczeniem społecznym, a w tym wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz debaty i komunikacji społecznej, przyczynianie się do rozwoju regionów i modernizacji kraju oraz pielęgnowanie kultury i dziedzictwa narodowego (*Misja, wizja i cele...*, 2009). Społeczna misja szkoły wyższej jest szerzej interpretowana przez autorów *Misji społecznej uniwersytetu w XXI wieku*, którzy widzą ją w prowadzeniu badań naukowych, w kształceniu oraz w upowszechnieniu wiedzy i kultury, a wśród zasadniczych kierunków zmian w szkolnictwie wyższym wymieniają aktywną i dynamiczną obecność uniwersytetów w życiu publicznym (*Program Rozwoju...*, 2015). Obydwa ujęcia przekładają się z powodzeniem na działalność biblioteczną.

Na podstawie literatury oraz raportów wyodrębnić można ogólne kierunki zmian w bibliotekach akademickich dokonujących się już od kilkunastu lat w najbardziej rozwiniętych krajach: nowe modele dostarczania usług, przeprojektowywanie budynków i przestrzeni bibliotecznych oraz związane z tym nowe doświadczenia użytkowników i nowe role bibliotek, rozwijające się formy i przedmioty edukacji informacyjnej, rosnące znaczenie zarządzania danymi, partnerstwo bibliotek z innymi jednostkami uczelni oraz zwiększający się zakres badań i oceny działania bibliotek, szczególnie w obszarze ich wpływu na użytkowników (ACRL, 2016; ACRL, 2017; Delaney, Bates, 2015; Lukanic, 2014; NMC Horizon Report: 2017 Library Edition; Pritchard, 2008; Rosa, 2017; Tait, Martzoukou, Reid, 2016). Ostatni element ma istotne znaczenie dla niniejszego artykułu i będzie przedmiotem dalszych rozważań. Ocenie podlegają wszystkie aspekty funkcjonowania bibliotek, dlatego warto przyjrzeć się dokładniej kierunkom ich rozwoju.

Na modele dostarczania usług bibliotecznych największy wpływ mają postęp technologiczny oraz odmienny styl życia (szczególnie młodego pokolenia), które zdecydowały o zmianach w dostępie do informacji oraz zmianach jej przechowywania, pobierania i wykorzystywania. Udostępnianiu użytkownikom zasobów online, często również za pośrednictwem urządzeń mobilnych, towarzyszą zdalne usługi informacyjne typu Ask Librarian, zdalne zapisy do biblioteki oraz obecność bibliotek w mediach społecznościowych. Dzięki nowym możliwościom dystrybucji treści dokonała się rewolucja w sposobach komunikacji naukowej oraz w metodach kształcenia, wpływająca na przemiany w bibliotekach. Zgodnie z prognozami intensywnie będą się rozwijały ruch otwartego dostępu oraz idea otwartości w edukacji. Rozwój technologii jest nie tylko sprzymierzeńcem

zmian w bibliotekach – powoduje też spadek zainteresowania tymi instytucjami i korzystanie z usług konkurencyjnych dostawców informacji, co może być impulsem do nowych obszarów współpracy dla bibliotek.

Kolejny kierunek zmian – już zachodzących od kilkunastu lat – to nowe przestrzenie fizyczne bibliotek oraz wynikające z tego nowe zadania bibliotek. Znana już koncepcja tzw. trzeciego miejsca – działań kulturotwórczych, stref wypoczynku i barów kawowych w bibliotekach (Chachlikowska, 2016; Gayton, 2008) – rozwija się, oferując możliwości praktycznych działań oraz szkoleń i tworząc nowe typy przestrzeni zwanych *information commons*, *learning commons* czy ostatnio *knowledge commons*. Tak określana strefa dla użytkowników – o charakterze społecznym – przeznaczona jest do studiów i pracy i stanowi obszar zintegrowanych zasobów i usług informacyjnych, technologicznych i edukacyjnych oraz wsparcia ze strony bibliotekarzy, przy niezbędnej współpracy pomiędzy biblioteką, jednostkami uczelni, wykładowcami i samymi studentami. Oferuje zarówno miejsca do tradycyjnej pracy indywidualnej, jak również powierzchnie seminaryjno-konferencyjne, laboratoria i pokoje pracy grupowej, umożliwiające wykorzystanie różnorodnych technologii, wspólną naukę i tworzenie wiedzy oraz swobodną wymianę poglądów, a tym samym realizuje z powodzeniem misję społeczną (Gayton, 2008; Held, 2009; Piotrowicz, 2015). Użytkownicy stają się w bibliotekach innowatorami i realizatorami projektów, wykorzystując tzw. *makerspaces* – przestrzenie twórcze, w których można kreatywnie pracować. Z bibliotekami kojarzone już bywają takie pojęcia, jak coworking, grywalizacja czy internet rzeczy. Nowe nawyki i doświadczenia użytkowników wpływają też na gromadzenie zasobów (głównie elektronicznych) z udziałem czytelnika (*patron-driven acquisition*, PDA) lub zgodne z popytem (*demand-driven acquisitions*, DDA).

W panujących trendach podkreśla się znaczenie edukacji informacyjnej – kształcenia umiejętności cyfrowych, umiejętności zarządzania danymi, bibliometrii i altmetrii czy umiejętności krytycznego myślenia (Delaney, Bates, 2015). Zadania w tym zakresie powierza się często bibliotekarzom, którzy realizują je np. w ramach formalnych programów nauczania, wykorzystując nowoczesne technologie (e-learning, masowe kursy otwarte MOOC itp.) i wypełniają tym samym misję naukową biblioteki.

Innym ważnym kierunkiem zmian w bibliotekach jest zarządzanie cyfrowymi zasobami akademickimi instytucji macierzystej, obejmujące np. prowadzenie repozytoriów cyfrowych czy zarządzanie danymi badawczymi (Pritchard, 2008). Udział bibliotekarzy widziany jest tu w zakresie szkoleń, doradztwa czy utrzymywania systemów archiwizowania danych. Podkreśla się przy tym szansę na pełnienie przez bibliotekę roli aktywnego partnera innych jednostek uczelni (Boguski, 2010; Delaney, Bates, 2015; Pritchard, 2008), co wiąże się z kolejną

tendencją zmian bibliotek akademickich – silniejszą współpracą w ramach całej instytucji. Powinno się to przejawiać nie tylko w zakresie kształcenia, pośredniczenia między naukowcami a biblioteką uczelnianą, ale również w obszarze prowadzenia badań naukowych.

Partnerskie relacje biblioteki w ramach uczelni pozwolą podkreślić znaczenie usług bibliotecznych dla potencjalnych użytkowników (Delaney, Bates, 2015). Ocena tych usług, ich jakości, a szczególnie wpływu na społeczeństwo jest ostatnim z omawianych tu kierunków rozwoju bibliotek akademickich. Silna potrzeba ewaluacji osiągnięć jest trendem obserwowanym nie tylko w bibliotekach, ale również na uczelniach, spowodowanym m.in. kryzysem finansowym i wynikającą z tego koniecznością rozliczania się z odnoszonych korzyści. Ukazywanie znaczenia bibliotek akademickich przejawia się np. w poszukiwaniu dowodów ich wpływu na sukces studenta i naukowca. Przydatne tu będą znane od wielu lat metody bibliometryczne, jak również – omówione w dalszej części – wskaźniki i metody oceny usług bibliotecznych.

Modele badania funkcjonalności i wpływu bibliotek szkół wyższych

Biblioteki szkół wyższych, chcąc wyeksponować swoje znaczenie na macierzystych uczelniach i w dalszym otoczeniu, muszą wykazać udział w wypełnianiu misji naukowej czy społecznej i – zgodnie z panującymi tendencjami – prowadzić badania swoich osiągnięć, oparte na dowodach (ACRL, 2011). Model oceny bibliotek, uwzględniający relacje między tradycyjnym analizowaniem danych statystycznych a diagnozowaniem oddziaływania usług bibliotecznych na ich odbiorców, zakłada badanie następujących elementów: dane wejściowe (np. finanse, zbiory, pracownicy), procesy (działania, które przekształcają elementy wejścia w elementy wyjścia, np. katalogowanie, wypożyczanie), dane wyjściowe (produkty procesów bibliotecznych, np. skatalogowane tytuły, przeszkoleni użytkownicy), rezultaty (bezpośredni efekt „wyjścia”, np. poziom satysfakcji użytkownika, zmiany w zakresie umiejętności, postaw, zachowań) oraz wpływ (korzyści odniesione z usług bibliotecznych przez jednostki i/lub społeczeństwo). Podkreśla się przy tym zasadniczą zmianę podmiotu badań – dane wejściowe i wyjściowe ukierunkowane są na bibliotekę, natomiast badanie rezultatów zdecydowanie oscyluje wokół użytkowników oraz korzyści, jakie odnoszą oni z usług biblioteki (ACRL, 2011). Badanie wszystkich tych elementów i ich relacji umożliwia określenie wartości usług bibliotecznych, czyli znaczenia bibliotek dla interesariuszy (organizatorów, użytkowników, personelu), związane z dostrzeganiem rzeczywistych lub potencjalnych korzyści z ich istnienia (ISO 16439, 2014; Poll, 2003; Poll, 2012). Taki model

oceny jakości, funkcjonalności i oddziaływania bibliotek obejmuje kilka aspektów badań¹:

- pomiary efektywności i wydajności usług bibliotecznych oraz wytwarzanie obiektywnych danych ilościowych za pomocą wskaźników funkcjonalności,
- badania satysfakcji użytkowników mierzące postrzeganie jakości i generujące dane jakościowe,
- badanie wpływu bibliotek na jednostki i grupy osób oraz wartości ekonomicznej usług bibliotecznych (ISO 16439, 2014; Poll, 2009; Poll, te Boekhorst, 2007).

Statystyka biblioteczna i badania funkcjonalności mają już w literaturze ugruntowaną pozycję (Derfert-Wolf, 2016; Głowacka, 2015; Poll, te Boekhorst, 2007). Warto tu jedynie zaznaczyć, że przy doborze i obliczaniu wskaźników funkcjonalności należy się odnieść do misji i celu działania biblioteki, aby za pomocą wybranych mierników pokazać, w jakim stopniu biblioteka wypełnia tę misję (ISO 11620, 2014). Trzeba też dodać, że zarówno statystyka biblioteczna, jak również wskaźniki funkcjonalności są jednymi z narzędzi badania wpływu i wartości bibliotek, któremu to zagadnieniu, jako stosunkowo nowemu obszarowi badań, warto poświęcić tu więcej miejsca, zwłaszcza w sytuacji potrzeby ukazywania twardych dowodów wypełniania przez biblioteki wyznaczonych celów.

Wpływ bibliotek definiuje się jako zmianę zachodzącą w jednostce lub grupie (instytucji macierzystej, obsługiwanej populacji, całym społeczeństwie) w wyniku korzystania z usług bibliotecznych. Wpływ na jednostki może skutkować zmianami umiejętności użytkowników (np. wyszukiwanie w katalogach online, bazach danych, umiejętności formułowania zapytania wyszukiwawczego, wyboru i oceny właściwych źródeł informacji), zmianami postaw i zachowań (np. większa niezależność w zakresie wyszukiwania i korzystania z informacji oraz wzrost motywacji do nauki), polepszeniem samopoczucia (sprzyjająca temu biblioteka jako miejsce). Usługi biblioteczne mogą się też przyczyniać do odnoszenia przez użytkowników większych sukcesów w prowadzeniu badań, studiowaniu i kształceniu lub w karierze zawodowej. We wszystkich tych obszarach można osiągać wymierne efekty, np. oszczędzać czas podczas wyszukiwania informacji. Za sukces akademicki można uznać: krótszy czas trwania studiów, wysokie oceny z egzaminów, utrzymywanie liczby studentów, znaczny odsetek zatrudnienia po ukończeniu studiów czy wysoką jakość publikacji. Oddziaływanie na instytucję macierzystą biblioteki i jej społeczność obejmuje wzrost prestiżu uczelni, lepsze miejsce w rankingach, lepszy wizerunek biblioteki i uczelni wśród społeczności

¹ Badanie funkcjonalności i wpływu bibliotek ułatwiają zalecenia zawarte w trzech kluczowych normach międzynarodowych (dwie przełożone na język polski) dotyczących: statystyki bibliotecznej (PN-ISO 2789, 2016), wskaźników funkcjonalności bibliotek (PN-ISO 11620, 2017) oraz metod i procedur badania oceny wpływu i wartości bibliotek (ISO 16439, 2014).

lokalnej, zwiększenie finansowania ze strony organizatora czy grantodawców, przyciąganie najlepszych naukowców i studentów (ISO 16439, 2014).

Wpływ bibliotek obejmuje też ekonomiczną wartość usług bibliotecznych. Wyznacza się ją, np. ustalając wymierne zyski wynikające z korzystania z biblioteki przez obliczanie kosztów usług bibliotecznych w porównaniu z podobną ofertą na rynku (np. księgarniami), obliczanie czasu zaoszczędzonego dzięki korzystaniu z biblioteki albo pytanie obecnych i potencjalnych użytkowników, ile byliby skłonni zapłacić za konkretną usługę bądź za utrzymanie biblioteki (ISO 16439, 2014; Poll, 2012). Drugi kierunek badań sprowadza się do obliczania stopy zwrotu z inwestycji (ROI), z uwzględnieniem ceny rynkowej produktu bibliotecznego oraz jego wykorzystania w bibliotece i kosztów dostarczenia (ISO 16439, 2014).

Należy podkreślić, że badania wpływu powinny obejmować użytkowników zarejestrowanych, jak również potencjalnych (Głowacka, 2015, s. 156; ISO 16439, 2014). Do uznanych metod i narzędzi badawczych należą: wnioskowanie z pomiaru danych statystycznych i wskaźników funkcjonalności oraz poziomu satysfakcji użytkowników, ankiety, wywiady, obserwacje lub inne metody pozwalające poznać doświadczenia i zyski użytkowników z korzystania z biblioteki, jak również ich opinie. W bibliotekach akademickich stosuje się też np. analizę udziału zasobów dostępnych w bibliotece w bibliografiach załącznikowych prac naukowych i prac studentów, testy przed szkoleniami i po szkoleniach. W celu uzyskania wiarygodnych rezultatów przydatne jest łączenie kilku metod pochodzących z opisanego wcześniej modelu oceny bibliotek.

W latach 90. XX wieku prowadzono pierwsze badania wpływu bibliotek akademickich, ale ich największy rozwój obserwuje się od początku wieku XXI (Derfert-Wolf, 2016; Głowacka, 2015, s. 20–27; Poll, 2014). W bibliotekach akademickich bada się przede wszystkim ich wpływ na proces dydaktyczny i badawczy uczelni, wyniki kształcenia studentów, wzrost kompetencji informacyjnych studentów, uzyskane granty, patenty i nagrody akademickie (Głowacka, 2015, s. 156–160). Najwięcej doświadczeń mają w tym zakresie amerykańskie biblioteki i stowarzyszenia branżowe. Warto tu wspomnieć o poradniku *Value of Academic Libraries*, który stanowi bogaty przegląd literatury, wykorzystywanej metodologii, najlepszych praktyk stosowanych w bibliotekach akademickich, a także rekomendowanych kierunków dalszych badań. Materiały dotyczą oceny rezultatów pracy bibliotek w powiązaniu z misją i wynikami instytucji macierzystych w zakresie: rekrutacji studentów, zachowania liczby studentów, ukończenia studiów, osiągnięć studentów, uczenia się, zaangażowania i doświadczeń studentów, dorobku naukowców, grantów badawczych oraz reputacji instytucji (Oakleaf, 2010). Innym ważnym przedsięwzięciem był projekt LibValue, realizowany przez amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek Naukowych (Association of

Research Libraries, ARL) w latach 2009–2012 w celu zdefiniowania i zmierzenia wartości bibliotek akademickich. Projekt składał się z trzech etapów i obejmował pomiary wskaźnika ROI na podstawie relacji między wykorzystaniem materiałów bibliotecznych przez naukowców a dochodami z grantów badawczych oraz pomiary w wielu innych obszarach generowania wartości ekonomicznej przez biblioteki, takich jak dydaktyka czy badania. W serwisie internetowym LibValue (<http://libvalue.cci.utk.edu/>) znaleźć można materiały zgromadzone w czasie realizacji projektu, w tym kwestionariusze ankiet. Uzupełnieniem powyższych inicjatyw jest opracowywany przez Stowarzyszenie Bibliotek Akademickich i Naukowych (Association of College and Research Libraries, ACRL) zestaw narzędzi ułatwiających bibliotekom prezentowanie swojej wartości na uczelni i zawierający obszerną bibliografię przedmiotową, linki do grantów i raportów z badań, materiały marketingowe i prezentacje, kalkulatory obliczania wskaźnika ROI oraz linki do przydatnych witryn (ACRL, 2010). Innym wartym polecenia serwisem ACRL jest kolekcja raportów z badań wpływu i wartości bibliotek akademickich, zawierających dowody pozytywnych związków między biblioteką a uczeniem się i sukcesami studentów w kilku obszarach, takich jak: szkolenia biblioteczne, korzystanie z zasobów bibliotecznych, wspólne programy biblioteki i wydziałów uczelni, kształcenie umiejętności informacyjnych, indywidualne konsultacje (<http://www.ala.org/acrl/issues/whitepapers>). Z europejskich przedsięwzięć w tym samym zakresie warto zwrócić uwagę na inicjatywy brytyjskie, np. projekty VAMP (Lockyer, Conyers, Creaser, 2006), LAMP (<http://jisclamp.mimas.ac.uk/>) (umożliwiający bibliotekom przetwarzanie i wizualizację różnych danych dotyczących codziennej działalności i przydatnych do prezentowania wartości bibliotek i ich wpływu na instytucje macierzyste) czy eVALUED Toolkit (<http://www.evalued.bcu.ac.uk/>; materiały i narzędzia pomocne w ocenie elektronicznych serwisów informacyjnych). W Hiszpanii podjęto badania wpływu bibliotek akademickich i publicznych na gospodarkę i społeczeństwo oraz zysków, jakie te placówki generują. W ramach prac stworzono model (w tym kwestionariusze ankiet) stałego monitorowania krajowej sieci bibliotek i systematycznej oceny wskaźników wpływu społeczno-ekonomicznego (FESABID, 2014).

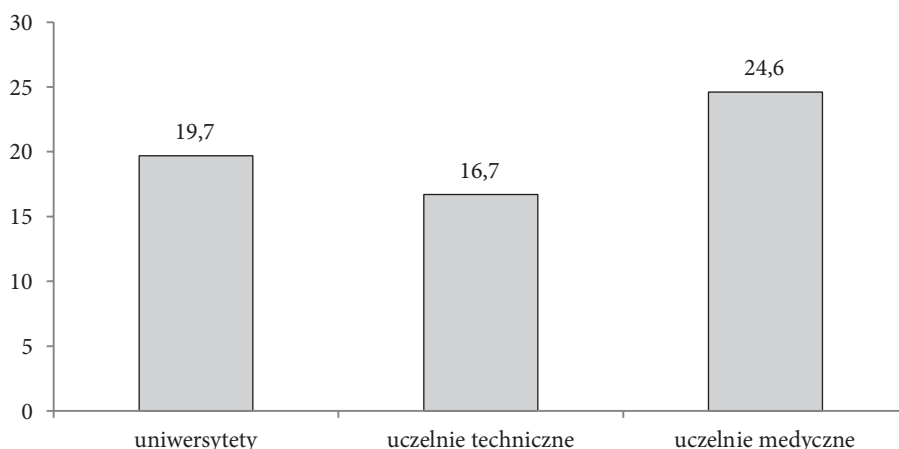
Wskaźniki AFBN a wypełnianie misji naukowej i społecznej

Projekt Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych (AFBN), realizowany od 2002 roku, obejmuje m.in. pozyskiwanie od bibliotek szkół wyższych danych statystycznych (na zasadzie dobrowolności), obliczanie wskaźników funkcjonalności i zbiorczą analizę danych. Wyniki badań w postaci tabel z uśrednionymi wartościami wskaźników dla poszczególnych typów bibliotek na przestrzeni lat

oraz wszelkie przydatne informacje prezentowane są w witrynie projektu (<http://afb.sbp.pl/afbn/>). W bazie danych AFBN zarejestrowanych jest 71 bibliotek szkół wyższych, przy czym w ostatnich latach dane wprowadzało ok. 60 bibliotek uczelni publicznych. Dane statystyczne gromadzone przez biblioteki są wybrane spośród danych zalecanych do zbierania przez normy międzynarodowe oraz danych obowiązkowo przekazywanych do GUS. Dotyczą one wszystkich obszarów działalności bibliotek. Wskaźniki funkcjonalności w AFBN (łącznie 106) obliczane są automatycznie na podstawie tych danych statystycznych i obejmują obszary: ogólny (np. powierzchnia, użytkownicy), finanse, zbiory, korzystanie z usług, pracownicy.

Dowodów na wypełnianie misji wspierania przez biblioteki nauki i kształcenia na uczelni można poszukiwać, analizując następujące wskaźniki z AFBN:

- liczba nielektronicznych zbiorów bibliotecznych / książek elektronicznych / tytułów prenumerowanych czasopism drukowanych i elektronicznych przypadających na użytkownika,
- liczba godzin (w tygodniu), w których dostępne są usługi biblioteczne,
- wszystkie wskaźniki dotyczące korzystania z zasobów (np. wypożyczenia, korzystanie ze zbiorów na miejscu, pobrania dokumentów elektronicznych),
- przeszkoleni użytkownicy jako procent liczby potencjalnych użytkowników (na wykresie 1 przedstawiono uśrednione wartości tego wskaźnika z lat 2013–2015 w bibliotekach uniwersytetów, uczelni technicznych oraz medycznych).

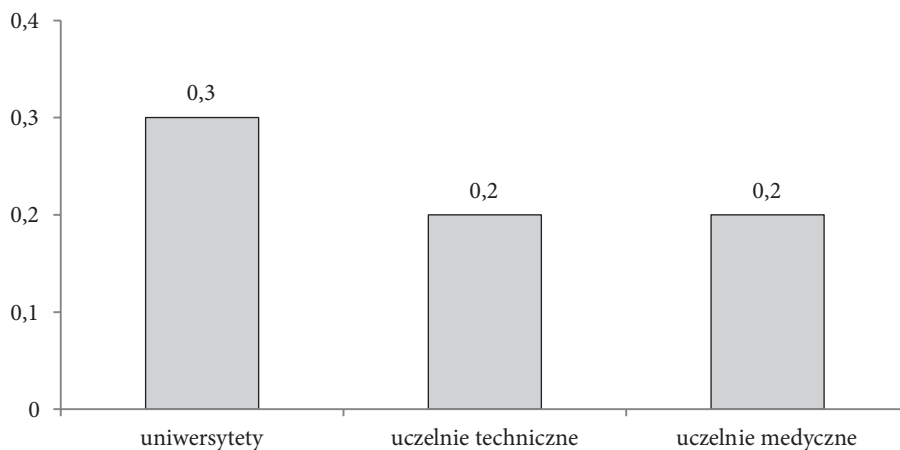


Wykres 1. Przeszkoleni użytkownicy jako procent potencjalnych użytkowników (2013–2015)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

W bazie AFBN znaleźć też można wskaźniki obrazujące pełnienie misji społecznej przez biblioteki, np.: udział użytkowników w imprezach organizowanych i współorganizowanych przez bibliotekę w przeliczeniu na użytkownika, powierzchnia biblioteki przypadająca na użytkownika, liczba użytkowników przypadająca na miejsce do pracy w bibliotece. Dwa ostatnie wskaźniki pokazują również wypełnianie misji naukowej. Tak zresztą jak pozostałe, na podstawie których – przy odpowiednim zestawianiu i interpretacji – można wnioskować na temat wypełniania różnych zadań przez biblioteki. Część z tych wskaźników można z powodzeniem wykorzystać dla obrazowania wpływu bibliotek – jednak dla pełniejszego oglądu należałoby przeprowadzić dodatkowe badania z wykorzystaniem wcześniej opisanych metod.

Na koniec warto wspomnieć o tym, że biblioteka akademicka jest również miejscem działań naukowych realizowanych przez jej pracowników, którzy publikują, szkolą, osiągają kolejne stopnie kariery naukowej. W AFBN obliczane są wskaźniki przydatne do oceny tych prac, np. liczba bibliotekarzy dyplomowanych, pracowników ze stopniem doktora lub doktora habilitowanego jako procent pracowników działalności podstawowej z wyższym wykształceniem, liczba publikacji pracowników biblioteki przypadająca na pracownika działalności podstawowej (na wykresie 2 przedstawiono uśrednione wartości tego wskaźnika z lat 2013–2015 w bibliotekach uniwersytetów, uczelni technicznych oraz medycznych).



Wykres 2. Liczba publikacji pracowników biblioteki przypadająca na pracownika działalności podstawowej (2013–2015)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z AFBN.

Podsumowanie

Warto odpowiedzieć na pytanie: jaka jest obecnie dominująca funkcja biblioteki akademickiej – wspieranie kształcenia, studiowania i badań na uczelni (w przestrzeni fizycznej i wirtualnej) czy organizowanie wydarzeń o charakterze kulturotwórczym dla szerokich grup odbiorców? Szczegółowe analizy danych, wskaźników i opinii użytkowników dałyby z pewnością najlepszy obraz, jednak na podstawie powyższych rozważań można przyjąć, że naczelną rolą bibliotek szkół wyższych nadal pozostaje pełnienie misji naukowej (w tym uczestnictwo w procesie naukowym), której realizację może z powodzeniem wspierać misja społeczna, tworząc lepsze warunki i sprzyjającą atmosferę do badań, kształcenia, zdobywania nowych kompetencji, komunikowania się, wspólnej pracy twórczej itp. Badając funkcjonowanie i oddziaływanie bibliotek, nie można lekceważyć tych współistniejących ze sobą celów działania, które być może w różnym stopniu wpływają na ocenę, ale żaden z nich nie pozostaje bez znaczenia dla szczegółowych wyników osiągnięć. Warto też badać, czy pełnienie misji społecznej zwiększa znaczenie usług bibliotecznych w środowisku lokalnym. Jak wspomniałam wcześniej, biblioteki potrzebują dowodów swojej wartości, dowodów wypełniania podstawowej misji. Dla zagwarantowania pozytywnego wpływu, jak również szerokiego demonstrowania wyników działania biblioteki potrzebują silniejszych relacji w ramach instytucji macierzystej i prawdziwego partnerstwa, które pozwoli na efektywną integrację misji naukowej i społecznej biblioteki i uczelni.

Bibliografia

- ACRL Assessment Committee (2010). *Value of Academic Libraries Toolkit*. Pobrane z: <http://www.ala.org/acrl/issues/value/valueofacademiclibrariestoolkit> [dostęp: 20.10.2017].
- ACRL Research Planning and Review Committee (2016). 2016 top trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *College & Research Libraries News*, 77(6), s. 274–281. DOI: 10.5860/crln.77.6.9505.
- ACRL Research Planning and Review Committee (2017). *Environmental Scan 2017*. Pobrane z: <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/whitepapers/EnvironmentalScan2017.pdf> [dostęp: 20.10.2017].
- ACRL Standards and Accreditation Committee (2011). *Standards for Academic Libraries in Higher Education*. Pobrane z: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardslibraries> [dostęp: 20.10.2017].

- Boguski, J. (2010). Rola i miejsce biblioteki uniwersyteckiej we współczesnym świecie. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 35–36 (1–2), s. 95–102.
- Chachlikowska, A. (2016). Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu jako „trzecie miejsce”. *Biblioteka 20* (29), s. 153–181. DOI: 10.14746/b.2016.20.10.
- Delaney, G., Bates, J. (2015). Envisioning the Academic Library: A Reflection on Roles, Relevancy and Relationships. *New Review of Academic Librarianship*, 21, s. 30–51.
- Derfert-Wolf, L. (2000). Strategia rozwoju biblioteki. W: *Zarządzanie przez jakość w bibliotece akademickiej*. Materiały konferencyjne EBIB, nr 1. Pobrane z: <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/atr/derfert.html> [dostęp: 20.10.2017].
- Derfert-Wolf, L. (2016). Badania funkcjonalności i wpływu bibliotek w Europie i Stanach Zjednoczonych. *Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media*, 21 (2), s. 75–100.
- FESABID Study: *The Economic and Social Value of Information Services: Libraries*. (2014). Pobrane z: http://www.fesabid.org/documentos/economic_social_value_information_service_libraries.pdf [dostęp: 20.10.2017].
- Gayton, T. (2008). Academic Libraries: „Social” or „Communal?” The Nature and Future of Academic Libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 34 (1), s. 60–66. DOI: 10.1016/j.acalib.2007.11.011.
- Gębołyś, Z. (2004). Misja biblioteki naukowej w teorii i praktyce. W: *Zarządzanie strategiczne i marketingowe w bibliotekach* (s. 21–42). Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.
- Głowacka, E. (2015). *Kultura oceny w bibliotekach. Obszary, modele i metody badań jakości zasobów oraz usług biblioteczno-informacyjnych*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Held, T. (2009). The information and learning commons : a selective guide to sources. *Reference Services Review*, 37(2), s. 190–206. DOI: 10.1108/00907320910957224.
- ISO 16439:2014 *Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries*.
- Lockyer, S., Conyers, A., Creaser, C. (2006). *Value and Impact Measurement Programme*. Pobrane z: http://www.lboro.ac.uk/microsites/infosci/lisu/downloads/vamp_final_report.pdf [dostęp: 20.10.2017].
- Lukanic, B. (2014). 4 Ways Academic Libraries Are Adapting For The Future. *Fast Company Newsletter*. Pobrane z: <https://www.fastcompany.com/3036939/> [dostęp: 20.10.2017].
- Materska, K. (2015). Biblioteka akademicka jako element infrastruktury naukowej w cyfrowym świecie danych, informacji i wiedzy. W: H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu, V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015* (s. 53–68). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Misja, wizja i cele strategiczne szkolnictwa wyższego w Polsce w perspektywie 2020 roku*. (2009). Oprac. Ernst & Young Business Advisory. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Pobrane z: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/9b9413575c0e968c236bbd1d1f0a64db.pdf [dostęp: 20.10.2017].
- NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition. (2017). Pobrane z: <http://www.nmc.org/publication/nmc-horizon-report-2017-higher-education-edition/> [dostęp: 20.10.2017].

- NMC Horizon Report: 2017 Library Edition (2017). Pobrane z: <http://cdn.nmc.org/media/2017-nmc-horizon-report-library-EN.pdf> [dostęp: 20.10.2017].
- Oakleaf, M. (red.). (2010). *Value of Academic Libraries: A Comprehensive Research Review and Report*. Chicago: Association of College and Research Libraries. Pobrane z: http://www.ala.org/acrl/files/issues/value/val_report.pdf [dostęp: 20.10.2017].
- Piotrowicz, G. (2015). Współczesna biblioteka akademicka w ujęciu systemowym, integrującym jej przestrzeń fizyczną i elektroniczną. *Biuletyn EBIB*, 155 (1). Pobrane z: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/321> [dostęp: 20.10.2017].
- PN-ISO 11620:2017-11 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*.
- PN-ISO 2789:2016-04 *Informacja i dokumentacja – Międzynarodowa statystyka biblioteczna*.
- Poll, R. (2003). Measuring impact and outcome of libraries, *Performance Measurement and Metrics*, 4, 1, s. 5–12. DOI: 10.1108/14678040310471202.
- Poll, R. (2008). Benchmarking in the form of performance indicators and Balanced Scorecard. W: *Library statistics for the twenty-first century world* (s. 61–71). München.
- Poll, R. (2012). Can we quantify the library's influence? Creating an ISO standard for impact assessment. *Performance Measurement and Metrics*, 13 (2), s. 121–130. DOI: 10.1108/14678041211241332.
- Poll, R. (2014). *Bibliography „Impact and Outcome of Libraries”*. Pobrane z: http://www.ifla.org/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/bibliography_impact_and_outcome_2014.pdf [dostęp: 20.10.2017].
- Poll, R., te Boekhorst, P. (2007). *Measuring Quality. Performance Measurement in Libraries – 2nd revised edition*. Munich: IFLA.
- Pritchard S. M. (2008). Deconstructing the Library: Reconceptualizing Collections, Spaces and Services. *Journal of Library Administration*, 48 (2), s. 219–233. DOI: 10.1080/01930820802231492.
- Program Rozwoju Szkolnictwa Wyższego do 2020 r. Część II. Misja społeczna uniwersytetu w XXI wieku* (2015). Oprac. przez zespół pod kier. ks. prof. Andrzeja Szostka. Warszawa. Pobrane z: <http://www.krasp.org.pl/pliki/d7006e5b3762b8f70aad0a1ce9f22227.pdf> [dostęp: 20.10.2017].
- Rosa, K.S. (red.). (2017). *The State of America's Libraries 2017: A Report from the American Library Association*. Pobrane z: <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2017> [dostęp: 20.10.2017].
- Salisbury, P., Griffis, M.R. (2014). Academic Library Mission Statements, Web Sites, and Communicating Purpose. *The Journal of Academic Librarianship*, 40, s. 592–596. DOI: 10.1016/j.acalib.2014.07.012.
- Tait, E., Martzoukou, K., Reid, P. (2016). Libraries for the future: the role of IT utilities in the transformation of academic libraries. *Palgrave Communications*, 2. DOI:10.1057/palcomms.2016.70.
- Wadas, L.R. (2017). Mission statements in academic libraries: a discourse analysis. *Library Management*, 38 (2/3), s. 108–116. DOI: 10.1108/LM-07-2016-0054.

Lidia Derfert-Wolf

Scientific and social mission of university libraries – relations and importance in the light of performance and impact measurement

Abstract. The article presents the goals and tasks to complete the mission of university libraries – supporting research and education as well as social mission. The libraries' activity within this range has been analyzed in the light of the strategy of libraries' and trends of their development. It also highlights the models of performance measurement and the libraries' impact as well as the selected performance indicators for the Polish university libraries from the project "Performance Analysis for Polish Research Libraries" have been presented.

Keywords: mission of university libraries, performance indicators, impact of libraries.

Nadesłano 24 X 2017.

